

Соціальна філософія і філософія історії

УДК 141.7:340.12(477)

О. В. КРАСНОКУТСЬКИЙ¹

¹Запорізький національний університет (Запоріжжя), ел. пошта krasnokutskij@rambler.ru, ORCID 0000-0002-7818-2284

КУЛЬТУРНО-ПРАВОВИЙ ЧИННИК ОПТИМІЗАЦІЇ РОЗВИТКУ ІДЕОЛОГІЇ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ В УКРАЇНІ

Мета роботи. Дослідити правовий культурний феномен у багатстві контурів його сутності, підвищення рівня даного явища як складову системи детермінант оптимізації розвитку ідеології державотворення в сучасній Україні. **Методологія.** В основу роботи покладено принципи матеріалістичної діалектики, а також принципи історизму, соціального детермінізму, комплексності, діалектичної єдності соціальної теорії та соціальної практики, конкретно-історичний підхід. **Наукова новизна.** Отримані результати дослідження, що резюмують наукову новизну, можна сформулювати у вигляді таких тез: на концептуальному рівні вперше розглянуто культурно-правовий чинник оптимізації розвитку ідеології державотворення в сучасній Україні; окреслено три методологічні моменти, на які слід орієнтуватися під час визначення «правової культури»; удосконалено визначення поняття правової культури, розкрито цілісний зміст даного поняття, названо п'ять переваг запропонованого понятійно-категоріального визначення; з'ясовано чотири специфічні риси правового культурного явища; обґрунтовано необхідність проведення комплексних, виважених філософсько-наукових досліджень правової культури; розроблено робочий шаблон програми вдосконалення й підвищення рівня правової культури в сучасному українському суспільстві, окреслено чотири провідні концептуальні напрямки даної програми. **Висновки.** Правова культура – окрема категорія для позначення правової системи, що історично склалася, інститутів державно-організованого суспільства, які з нею корелюють, а також обумовлених їх діяльністю правових знань і мотивів, форм, способів і методів правової діяльності, цінностей, оцінок, із необхідністю притаманних кожному народу, класу, нації, іншій соціальній групі, окремій особистості на певному етапі їх розвитку. Підвищення рівня правової культури – це один із провідних системних чинників, культурно-кодових ключів до оптимізації розвитку ідеології державотворення в умовах сучасної України. Програма щодо вдосконалення й підвищення рівня правової культури в сучасному українському суспільстві складається з чотирьох провідних концептуальних напрямків: зростання елементарної правової грамотності громадян; підвищення їх правової освіченості; підвищення теоретичного обґрунтування існуючої правової реальності, перспектив її подальшого розвитку, збільшення ефективності теорії права; формування прогресивної правової ідеології.

Ключові слова: культура, ідеологія, суспільство, держава, правова культура, політична культура, ідеологія державотворення..

Актуальність

Передусім доцільно нагадати, що підвищення рівня правової культури, нарівні із підвищенням рівня культури політичної, а також відповідальності державно-владних структур у цілому й суб'єктів державної влади зокрема, входить у так звану «культурну» блочну конструкцію системи детермінант оптимізації розвитку ідеології державотворення в українському суспільстві на етапі його трансформації, яка під своєю егідою принагідно об'єднує весь комплекс факторів, чинників, що мають чітке культурне забарвлення, культурно-державотворче спрямування [11, с.13]. Такі

фактори здатні, насамперед, оптимізувати перебіг державотворчого ідеологічного каузального відношення, державотворчо-ідеологічного взаємодії і, одночасно із цим, поступальний вплив ідеології державотворення на теренах сучасної України, а також поліпшити довколишню державно-владну дійсність, навкругне державно-політичне буття, що, безумовно, знаходитиме відповідне відображення у наявній державотворчій ідеології, змінюючи у більш позитивну сторону її нинішній стан, що, у свою чергу, наблизить нас до розв'язання проблеми її формування, обумовить становлення ефективної національної моделі державного будівництва, практики творення й подальшої розбу-

Соціальна філософія і філософія історії

дови якісно нової Української держави як дійсно суверенного й незалежного, демократичного, соціального, правового державного організму.

Варто зауважити, що багато з того, що було сказано нами про політичне культурне явище [8], має безпосереднє відношення і до правової культури й, відповідно, культурно-правового чинника оптимізації розвитку ідеології державотворення в сучасній Україні. І цьому факту не слід дивуватися, адже і політична культура, і правова, як всім добре відомо, зароджуються й розвиваються на одному тлі, мають під собою однакове земне підґрунтя, в основі якого, насамперед, – політичні й політико-правові відносини, що у зв'язці стартують до життя з утворенням державного організму. Незважаючи на майже силу-силенну різноманітних публікацій з приводу осмислення різних ракурсів правового культурного феномена, що лавиною стали накривати модерний вітчизняний (радянський та пострадянський) інтелектуально-інформаційний простір, починаючи з часів так званої «перебудови», в колі яких, зокрема, – десятки монографічних робіт, інших дослідницьких праць (останні з яких – праці О. Бондарева, Н. Оніщенко, Н. Пархоменко та ін.) [2; 13], у тому числі й дисертаційних (Т. Бачинський, А. Даніелян, Г. Хаварівська та ін.) [1; 5; 17], тема правової культури залишається, так би мовити, таємницею «за сімома печатками». І це пов'язано головним чином із тим, що сучасні дослідники, приступаючи до розгляду тих чи інших її питань, чомусь забувають все ж таки про головне, а саме: розібратися з вихідними початками, концептуальними засадами дослідження даного культурного явища, тобто у першу чергу окреслити істотні виміри останнього, з'ясувати сутність такого феномена, а також виробити й запропонувати науковому товариству виважене, повноцінне понятійно-категоріальне його визначення, яке б містило в собі позначені виміри. Внаслідок цього маємо у наявній сукупній масі доволі туманні, нечіткі й безсистемні мисленнєві теоретичні моделі правової культури, попадаючи у вихор, під владу яких сьогоднішній шукач істини, тверезо мислячий дослідник, легко може заблукати, забувши, так сказати, про те, де у людини – голова, а

де – ноги (не говорячи вже про розум). Думається, що ці тези-зауваження якраз і слід брати до уваги тим, хто наважується в наш час вести мову, а тим паче – філософський та науковий пошук, щодо щойно вказаного різновиду культури. Зрештою, як стверджував класик державотворчо-ідеологічної думки, «...хто береться за часткові питання без попереднього розв'язання загальних, той неминуче буде на кожному кроці несвідомо для себе «натикатися» на ці загальні питання» [12, с. 350].

Зауваживши це, перейдемо до формулювання мети даної роботи й викладу основного матеріалу соціально-філософської розвідки.

Мета дослідження

Мета статті – дослідити правовий культурний феномен у багатстві контурів його сутності, підвищення рівня даного явища як складову системи детермінант оптимізації розвитку ідеології державотворення в сучасній Україні.

Виклад основного матеріалу

Як засвідчує проведений аналіз, поняття правової культури залишається сьогодні поза структурним змістом багатьох видань довідкової літератури, словників та енциклопедій, котрі, щиро кажучи, не досить «балуєть» його своєю увагою. Виняток, як правило, становлять юридичні довідникові джерела та, в окремих випадках, аналогічні джерела з державного управління, яким дане поняття, так би мовити, віддано «на відкуп» і які, відмежувавшись від інших (насамперед, філософських джерел), встановили своєрідну монополію на понятійно-категоріальне визначення даної культури, чим, безумовно, ставиться «під удар» його якість, евристичні, пізнавальні можливості позначеного поняття.

У наявному концептуальному баченні, що впливає від розумових схем вчених-юристів і підтримується іншими дослідниками, котрі примкнули до їх науково-правничих лав, правова культура постає немов та «чарівна рукавичка», куди вміщається геть усе, що з'являється, постає, накопичується у навкружній правовій дійсності, а тому, відповідно до

Соціальна філософія і філософія історії

цієї логіки, немає ніякого сенсу вибудувати чітку лінію конструювання відповідного поняття, його визначення (адже все і так ясно!). Проте, насправді, м'яко кажучи, не все так просто. І нижчевикладене це підтверджує абсолютно.

Дійсно. Керуючись таким баченням і перебуваючи під його впливом, деякі автори (перша група) занадто вже спрощують підхід до визначення поняття правової культури, необгрунтовано звужуючи його понятійно-категоріальну інтерпретацію, інколи навіть до декількох слів, що аж ніяк не сприяє повноцінному розкриттю змісту даного поняття, а тим паче сутності явища, яке ним позначається. Яскравим прикладом цього слугують мисленнєві моделі Ю. Шемшученка, з позиції якого правова культура – це «...система духовних і матеріальних цінностей у сфері функціонування права» [18, с.37]. Інші автори (друга група) – концептуальні партнери перших, навпаки, не досить-то обдумано й виправдано ідуть шляхом надмірного розширення тлумачення вказаного поняття, внаслідок чого у генерованих ними визначеннях правової культури якимось необачно «розчиняється» його головний зміст, втрачається їх системність, чіткість і ідейна цілісність. Так, згідно з теоретичними концептами А. Скуратівського та ін., «правова культура у широкому розумінні – це суспільно-правовий феномен, який включає в себе найсуттєвіші результати сукупного правового досвіду суспільства, насамперед право і правосвідомість, правову діяльність і правовідносини, законність і правопорядок та відображає якісний рівень розвитку правового буття. У вузькому розумінні правова культура є системою духовно-правових цінностей – правових знань, переконань, уявлень, світоглядно-правових орієнтацій, що відображаються в правовій свідомості людей і органічно поєднані з їх соціально-правовою активністю щодо освоєння та творення суспільно-правового буття» [15, с.464].

Виокремлюється, зрештою, іще одна когорта авторів (третья група), яка під впливом позначеного концептуального бачення пропонує своєрідний мисленнєвий мікс, складений з напрацьованих першої та другої авторських груп, вказаних підходів, шляхів до понятійно-категоріальної інтерпретації досліджуваного

поняття, що додає до неї ще більшої плутанини, ускладнює і без того туманно-безсистемні варіанти дефініції правової культури, що, у свою чергу, неабияк стримує той чи інший дослідницький пошук. Ось і приклад. Судіть самі. Посилаючись, серед іншого, на Ю. Битяка та І. Яковюка [14, с.5-6], які, у свою чергу, дружньо посилаються на Ю. Тодіку [16, с.8], Ю. Калиновський у колективній монографії «Правосвідомість і правова культура як базові чинники державотворчого процесу в Україні», повторюючи майже повністю «буква до букви» інших, причому без будь-яких оціночних думок, критичних зауважень тощо, пише, зокрема, так: «Узагальнюючи різноманітні трактовки правової культури та правосвідомості, що наведені у наукових джерелах, з нашої точки зору, необхідно визначитись термінологічно. Правова культура – це система позитивних проявів правової дійсності, що концентрує в собі досягнення юридичної науки і практики. Вона виступає внутрішньою духовною стороною правової системи і пронизує правосвідомість, право, правовідносини, законність і правопорядок, правотворчу, правозастосовну та інші види правової діяльності. Разом з тим під правовою культурою в широкому сенсі прийнято розуміти усе позитивне, що створено людством у правовій сфері. У цьому аспекті правова культура відбиває стан правосвідомості, юридичної науки, якість розробки текстів законів, рівень професіоналізму функціонування правоохоронних та інших правозастосовних органів, розвиток правової науки та освіти. Правова культура у вузькому розумінні – це рівень знання права членами суспільства і їх ставлення до права, а також престиж права у суспільстві. Вона є важливою умовою і засобом зміцнення законності й правопорядку» [6, с.11-12]. Отака, так би мовити, своєрідна понятійна абракадабра, яка по суті не проливає в досталь світла ані на зміст поняття, що нас безпосередньо цікавить, ані на сутність феномена, що ним позначається. До речі, досить цікавий і вельми промовистий факт: процитовані тези – це фактично один єдиний абзац з усієї вищезазваної монографії поважного авторського колективу, що присвячений визначенню «правової культури». Будь-які подальші коментарі тут, напевно,

Соціальна філософія і філософія історії

будуть зайві.

Аналізуючи позначені концептуальні позиції, вказані підходи, резонно зауважити, що і правова культура й політична є спорідненими різновидами культурного явища, що зароджуються й розвиваються на одному тлі, державно-політичному підґрунті, а якщо це так (що цілком очевидно), то під час роботи над визначенням «правової культури» слід виходити, як і у випадку визначення поняття «політична культура» [8, с.135], із трьох (як мінімум) моментів: момент перший – правова культура постає як один із основних різновидів культурного феномена; другий – у своїй системній цілісності вона представлена матеріальною й духовною структуроутворюючими складовими; третій – взяті разом ці складові виступають як прояви складної, щонайменше, дворівневої, її сутності.

Виходячи з цього й приступаючи до розробки визначення «правової культури», уявляється можливим і вельми доречним скористатися досвідом понятійно-категоріального конструювання «політичної культури» [3, с.136-137], дефініцію якої було беззастережно взято на озброєння у попередньому дослідженні [8, с.135-136], і на підставі розуміння та соціально-філософської інтерпретації таких концептів, як «право», «правові відносини», «правове буття», «правова система», «правова свідомість» тощо [9; 10], визначити правову культуру як окрему категорію для позначення правової системи, що історично склалася, інститутів державно-організованого суспільства, які з нею корелюють, а також обумовлених їх діяльністю правових знань і мотивів, форм, способів і методів правової діяльності, цінностей, оцінок, із необхідністю притаманних кожному народу, класу, нації, іншій соціальній групі, окремій особистості на певному етапі їх розвитку.

Безумовно, запропоноване визначення правового культурного явища не є ідеальним, воно, звичайно ж, «небезгрішне», але, тим не менш, порівняно з іншими відомими нам спробами понятійно-категоріального визначення даного феномена, має очевидні переваги. Перевага перша: дане визначення відповідає трьом вищезазначеним методологічним моментам, на які слід орієнтуватися, приступаючи до розкриття змісту поняття, що нас цікавить. Перевага дру-

га: воно дозволяє достатньо повно фіксувати результати діяльності попередніх поколінь конкретно визначеного соціального організму у такій найважливішій сфері його життєдіяльності, як правова, включаючи, передусім, матеріальну й духовну культурні складові, компоненти, а не обмежуючись якоюсь однією з них. Третя з цих переваг полягає у тому, що запропонована дефініція акцентує увагу на обумовленості правових знань, оцінок, мотивів дій суб'єктів права реально існуючими факторами матеріального порядку, серед яких, із одного боку, – усталений порядок організації правової системи, котра виступає насамперед як сукупність наявних правових відносин, а з іншого, – політико-правові та інші інститути державно-організованого суспільства тощо, які (усі ці фактори, взяті разом) виступають найважливішими структурними елементами правової культури. Четверта ж позначена тим, що вказана дефініція передбачає можливість і необхідність подальшої концептуалізації правової культури крізь призму конкретно-історичного підходу до аналізу даного різновиду культурного явища, виокремлення й розгляду культурно-правової специфіки як всього людського суспільства в цілому, так і конкретних суспільств, класів, націй, різних соціальних груп, окремої особистості, осмислення цієї специфіки, з огляду на певний етап історичного розвитку того чи іншого соціального організму. І, нарешті, п'ята перевага пов'язана з тим, що понятійна трактовка, яка була щойно запропонована, гармонійно співвідноситься з провідними поняттями й категоріями проваджуваного нами дослідження проблеми формування ідеології державотворення, доповнює понятійно-категоріальну картину довколишньої реальності, правової її компоненти, що, без сумніву, створює сприятливий фон для повноцінного соціально-філософського осмислення досліджуваної проблеми.

Правова культура, постаючи в навкружній дійсності як основний різновид культурного феномена, наслідує всі загальні риси цього явища (об'єктивний, конкретний характер та ін.). У той же час правовій культурі притаманні також специфічні риси, що мають, цілком природно, тісний зв'язок із особливостями

Соціальна філософія і філософія історії

політичного культурного явища [8, с.137-138]. Назвемо лише деякі, найголовніші з цих рис, ті, що принципово важливі для нашої розвідки: по-перше, правова культура утворюється й формується значно пізніше інших компонентів загальної культури, серед яких, зокрема, – культура економічна, моральна, естетична; її історичне становлення відбувається й на шаг пізніше культури політичної; по-друге, розвиток правової культури зазвичай розпочинається з якісних змін не стільки у світі матеріальному, скільки у світі духовному; по-третє, правова культура належить до феноменів надбудовного порядку, внаслідок чого її розвиток, зрештою, обумовлюється розвитком безпосередньо самого базису; і насамкінець, по-четверте (найсуттєвіше), підвищення рівня вказаної культури робить можливим проведення правової ідеологічно-державотворчої діяльності, внаслідок чого й безпосередньо через що здатне обумовити, продовжити позитивну динаміку загального перебігу державотворчого ідеологічного каузального відношення, державотворчо-ідеологічної взаємодії, а разом з тим - поступальний плин ідеології державотворення.

Іншими словами, підвищення рівня правової культури – це один із чинників, шляхів, культурно-кодових ключів до оптимізації розвитку державотворчої ідеології. Приймаючи такий концепт, усвідомлюючи важливість його подальшої проробки, доречно у першу чергу звернути увагу на сучасний стан правової культури нашого суспільства. Із цього приводу відзначимо, що більшість дослідників у тих чи інших своїх працях, присвячених правовому культурному явищу, говорять про наявність широкого спектру деформацій правосвідомості та правової культури сучасного українського суспільства. І з цим слід у цілому погодитись, адже на протязі майже двох останніх десятиліть нашої історії маємо досить нестабільну, спотворену, викривлену, фактично деформовану державно-політичну буттєвість (і події суспільно-політичних потрясінь кінця 2013 р. – першої половини 2014 р. це яскраво ілюструють), її правову компоненту, що, безумовно, з одного боку, позначається на наявній правовій культурі, викривляючи, неабияк деформуючи її стан, інколи доводячи його практично до тієї

точки, що навіть досвідчене дослідницьке око починає сумніватися в наявності бодай-якоїсь правової культури (хоча вона, насправді, є, але ж рівень її – мізерний), а з іншого, відображається безпосередньо у модерних горизонтах правосвідомості, породжуючи різноманітний спектр її деформацій.

Так, як зауважує одна з поважних груп вітчизняних дослідників, «об'єктивні умови розвитку України наприкінці ХХ – початку ХХІ століття характеризуються не тільки ідеальним прагненням суспільства до розбудови демократичної правової держави, але й наявністю негативних чинників, які стимулюють поширення серед політичного істеблшменту та громадян розповсюдження й сплетіння правового нігілізму, інфантилізму та ідеалізму – основних деформацій правової свідомості й культури, притаманних перехідним суспільствам через несформованість правових знань або ігнорування норм закону...Ці суперечливі явища, на жаль, співіснують у масовій та індивідуальній свідомості, утворюючи загальне юридичне безкультур'я, тобто фактичний стан деформації чи відсутності правової культури» [4, с.212-213].

А ось що стверджують із цього приводу інші: «Аналіз сучасного стану вітчизняної правової культури свідчить про те, що в суспільстві поширені правовий нігілізм та інші прояви деформації правової свідомості. В цьому зв'язку неприпустимим є повторення помилок, допущених на попередніх етапах розвитку української державності, нехтування уроками власної історії, коли при наявності високого рівня елітарної правової культури загальний рівень правової культури суспільства залишався доволі низьким, що об'єктивно унеможливило процес становлення громадянського суспільства і розбудови правової держави... Становлення громадянського суспільства і розбудова української державності на демократичних, правових засадах – це тривалий, системний політико-правовий процес, що передбачає реформування усіх сфер суспільного життя, удосконалення механізму організації і здійснення влади. Його успіх значною мірою залежить від підвищення рівня правової свідомості і правової культури як окремого громадянина, так і суспільства в цілому» [14, с.4].

Соціальна філософія і філософія історії

Розуміючи важливість цього моменту – підвищення рівня правової свідомості й культури, – ті чи інші авторські колективи, окремі дослідники, здійснюючи аналіз сучасного стану правової культури нашого суспільства, намагаються окреслити й основні шляхи її формування, намітити певні напрями подальшого культурно-правового поступу. «У сучасній науковій літературі, – констатується в окремих працях, – аналізуються різноманітні шляхи формування правосвідомості і правової культури українських громадян. Серед них, зокрема: демократизація всіх сфер соціального життя; вдосконалення правотворчого і правозастосовчого процесів; зміцнення законності і правопорядку; розвиток правовідносин; зростання ефективності діяльності всієї системи правосуддя; адаптація законодавства України до міжнародних норм і стандартів прав людини; гармонізація законодавства України із нормативними актами Європейського Союзу. Разом з тим важливе значення для формування правосвідомості і правової культури мають такі напрями реалізації даного процесу як здійснення правового виховання і правового навчання українських громадян, а також підвищення ефективності їх правової інформованості» [7, с.307]. У зв'язку з цим обґрунтовується, що для посилення впливу таких напрямів на цей процес необхідно розвивати сімейне правове виховання, вдосконалювати вищу юридичну освіту, поширювати вивчення юридичних дисциплін у середній школі й неюридичних вишах, активізувати популяризацію правових знань через різноманітні канали правової інформованості українських громадян, підвищувати доступність права [7, с.325].

Не будемо заперечувати проти правомірності існування таких думок, мисленневих теоретичних позицій щодо шляхів формування правового культурного явища, незважаючи навіть на те, що деякі з них, дійсно, заслуговують щирої дослідницької уваги (насамперед, відносно здійснення правового виховання й навчання громадян та ін.), адже переконані, що для того, аби вести серйозну дискусію навколо цих шляхів, детермінант оптимізації розвитку позначеного явища в умовах сучасної України, ключові з яких потенційно розглядалися б як

складові науково обґрунтованого комплексу заходів із підвищення рівня правової культури українського суспільства, необхідні комплексні, виражені філософсько-наукові дослідження цього феномена, що дають повноцінну теоретичну модель останнього, зокрема, й уявлення про базову закономірність, якій він підпорядковується у своєму розвитку, до проведення яких, судячи з усього, у вітчизняного дослідницького загалу, так би мовити, руки й перо, а головне – розум, ще не дійшли. І, до речі, якби це було не так, сьогодні тверезомислячий читач не зустрів би на сторінках монографічних видань дивних мисленневих конструкцій метафізичного окрасу, умовиводів сумнівної якості на кшталт: «...ми повинні зрозуміти, що, насамперед, процес деформації правової культури розпочинається з деформації правової свідомості. Деформована правосвідомість обумовлює й відповідну деформацію правової культури» [4, с.217].

Натомість саме зараз вельми доречно і, як уявляється, якраз на часі запропонувати робочий шаблон, первинне змістовне наповнення відповідної програми щодо вдосконалення й підвищення рівня правової культури в сучасному українському суспільстві, до детальної проробки, логічного доопрацювання й реалізації якої можна буде приступати невідкладно. Зважаючи на спорідненість, граничну близькість політичного й правового культурних явищ, розробку такого програмного продукту доцільно розпочати, орієнтуючись концептуально на логіку, формат і зміст вже презентованої аналогічної програми, спрямованої на вдосконалення, підвищення рівня політичної культури [8, с.140-142]. А значить, програма, що нас цікавить, буде складатися, щонайменше, з чотирьох провідних концептуальних напрямів, виступаючих у ролі своєрідних культуротворчо-правових дороговказів.

І перший такий напрям – це, без сумніву, зростання елементарної правової грамотності громадян, широких народних мас. А задля цього, передусім, необхідно: а) обґрунтовано визначити й публічно оприлюднити той мінімум правових знань, яким повинні володіти широкі народні маси, вся громадськість сучасної України;

Соціальна філософія і філософія історії

б) чітко визначити коло найбільш актуальних правових питань, у тому числі й державотворчих; в) потурбуватися про їх (знань, питань) доступний і зрозумілий для різних категорій населення, громадян виклад;

г) вдосконалювати форми пропаганди правових знань. Другий напрям відповідної програми – це підвищення правової освіченості громадян, широких верст населення країни. Слід пам'ятати, що вона, така освіченість, може виникнути лише за рахунок поєднання правової грамотності з вмінням розбиратися у навкружній дійсності, правовому житті, визначати своє місце в ньому, знаходити там для себе, серед іншого, відповідну точку опори, подальшої активності й особистісного, громадянсько-правового зростання. Таке вміння може бути сформоване, відточене тільки через повноцінне залучення людини й громадянина, широких народних мас у соціальну творчість, правовий її вимір. Третій програмний напрямок – підвищення теоретичного обґрунтування існуючої правової реальності, перспектив її подальшого розвитку, збільшення ефективності теорії права. І, нарешті, четвертий напрям програми, пов'язаної з вдосконаленням і підвищенням рівня правової культури в сучасному українському суспільстві, – це, звичайно ж, формування прогресивної правової ідеології як своєрідної вершини розвитку позначеного культурного явища в межах відповідного суспільного організму.

Наукова новизна

Отримані результати дослідження, що ризують наукову новизну, можна сформулювати у вигляді окремих тез: по-перше, на концептуальному рівні вперше розглянуто культурно-правовий чинник оптимізації розвитку ідеології державотворення в сучасній Україні; по-друге, окреслено три методологічні моменти, на які слід орієнтуватися під час визначення «правової культури»; по-третє, удосконалено визначення поняття правової культури, розкрито цілісний зміст даного поняття, названо п'ять переваг запропонованого понятійно-категоріального визначення; по-четверте, з'ясовано чотири специфічні риси правового

культурного явища; по-п'яте, обґрунтовано необхідність проведення комплексних, виважених філософсько-наукових досліджень правової культури; по-шосте, розроблено робочий шаблон програми вдосконалення й підвищення рівня правової культури в сучасному українському суспільстві, окреслено чотири провідні концептуальні напрямки даної програми.

Висновки

1. Визначаючи поняття «правова культура», розкриваючи його цілісний зміст, слід виходити з трьох моментів: по-перше, правова культура постає як один із основних різновидів культурного феномена; по-друге, у своїй системній цілісності вона представлена матеріальною й духовною структуроутворюючими складовими; по-третє, взяті разом ці складові виступають як прояви складної, щонайменше, дворівневої, її сутності.

2. Виходячи із даних методологічних позицій, правову культуру можна визначити як окрему категорію для позначення правової системи, що історично склалася, інститутів державно-організованого суспільства, які з нею корелюють, а також обумовлених їх діяльністю правових знань і мотивів, форм, способів і методів правової діяльності, цінностей, оцінок, із необхідністю притаманних кожному народу, класу, нації, іншій соціальній групі, окремій особистості на певному етапі їх розвитку.

3. Запропоноване визначення правового культурного явища, порівняно з іншими спробами понятійно-категоріального визначення даного феномена, має ряд (п'ять) очевидних переваг, серед яких, насамперед, виокремлюються такі: а) дане визначення відповідає трьом вищеназваним методологічним моментам, на які слід орієнтуватися, приступаючи до розкриття змісту «правової культури»; б) воно дозволяє достатньо повно фіксувати результати діяльності попередніх поколінь конкретно визначеного соціального організму у такій найважливішій сфері його життєдіяльності, як правова, включаючи, у першу чергу, матеріальну й духовну культурні складові, а не обмежуючись якоюсь однією з них; в) запропонована дефініція акцентує увагу на обумовленості право-

Соціальна філософія і філософія історії

вих знань, оцінок, мотивів дій суб'єктів права реально існуючими факторами матеріального порядку, серед яких, із одного боку, – усталений порядок організації правової системи, котра виступає передусім як сукупність наявних правових відносин, а з іншого, – політико-правові та інші інститути державно-організованого суспільства тощо, які (усі фактори, взяті разом) виступають найважливішими структурними елементами правової культури, тощо.

4. Правовій культурі притаманні, як мінімум, чотири специфічні риси: а) вона утворюється й формується значно пізніше інших компонентів загальної культури; б) розвиток правової культури зазвичай розпочинається з якісних змін не стільки у світі матеріальному, скільки у світі духовному; в) правова культура належить до феноменів надбудовного порядку, внаслідок чого її розвиток, зрештою, обумовлюється розвитком безпосередньо самого базису; г) підвищення рівня вказаної культури робить можливим проведення правової ідеологічно-державотворчої діяльності, внаслідок чого здатне обумовити, продовжити позитивну динаміку загального перебігу державотворчого ідеологічного каузального відношення, державотворчо-ідеологічної взаємодії, а разом з тим і поступальний плин ідеології державотворення. А отже, підвищення рівня правової культури – це один із провідних системних чинників, культурно-кодових ключів до оптимізації розвитку досліджуваної ідеології в умовах сучасної України.

5. На протязі двох останніх десятиліть вітчизняної історії нестабільна, спотворена, викривлена, фактично деформована державно-політична буттєвість, її правова компонента, обумовила істотні викривлення, наявні деформації в сучасній правовій культурі українського суспільства, внаслідок чого її рівень протягом тривалого часу залишається мінімальним, мізерним, що, врешті-решт, стримує поступальний розвиток державотворчої ідеології України, гальмує повноцінне розгортання національного державотворчого процесу.

6. Для того, аби вести серйозну дискусію навколо шляхів оптимізації розвитку правового культурного явища в умовах сучасної України,

ключові з яких потенційно розглядалися б як складові науково обґрунтованого комплексу заходів із підвищення рівня правової культури українського суспільства, необхідні комплексні, виражені філософсько-наукові дослідження цього феномена, що дають повноцінну теоретичну модель останнього, зокрема, й уявлення про базову закономірність, якій він підпорядковується у своєму розвитку.

7. Програма щодо вдосконалення й підвищення рівня правової культури в сучасному українському суспільстві, до детальної проробки, логічного доопрацювання й реалізації якої можна приступати невідкладно, складається з чотирьох провідних концептуальних напрямів, виступаючих у ролі своєрідних культуротворчо-правових дороговказів: по-перше, зростання елементарної правової грамотності громадян; по-друге, підвищення їх правової освіченості; по-третє, підвищення теоретичного обґрунтування існуючої правової реальності, перспектив її подальшого розвитку, збільшення ефективності теорії права; по-четверте, формування прогресивної правової ідеології.

А тимчасом у контексті сказаного, семи підсумовуючих тез, – невеличка ремарка. За великим рахунком у навкружній об'єктивній державно-політичній дійсності маємо справу зі складним культурним нашаруванням, непересічним утворенням – політико-правовою культурою й, якщо спробувати вести мову про її оптимізацію, вдосконалення, підвищення рівня даної культури, то логічно говорити про необхідність наявності робочих шаблонів із відповідним первинним змістовним наповненням, детальної проробки, концептуального доопрацювання й невідкладної реалізації єдиної цілісної політико-правової культуротворчої програми, складеної з двох фундаментальних блоків, розділів, рівнів. І перший з них – це презентований нами раніше програмний продукт, спрямований на вдосконалення, підвищення рівня політичної культури в сучасному українському суспільстві, а другий – шойно представлений аналогічний продукт щодо вдосконалення й підвищення рівня правової культури в означеному суспільстві.

Впевнені, глибоко переконані, а тому й не втрачаємо надії, що така єдина культуротворча

Соціальна філософія і філософія історії

програма, грамотно, ґрунтовно, всебічно про-роблена й опрацьована, вже на проміжному етапі своєї реалізації здатна привести до поступового підвищення загального рівня політико-правової культури в українському суспільстві, що цілком природно сприятиме активності правової державотворчо-ідеологічної діяльності у межах останнього, а разом з тим - закономірному вкоріненню симетричності зворотного впливу правової свідомості на політичну у специфічній державотворчо-ідеологічній взаємодії, що, зрештою, обумовить формування пов-

ноцінного формату такої взаємодії і, відповідно, поступальний розвиток ідеології державотворення в країні шляхом односторонньої дії політичної свідомості на правову й симетричного зворотного впливу правосвідомості на політичну свідомість.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку – концептуальний аналіз третього, «організаційного» блоку системи детермінант оптимізації розвитку ідеології державотворення в сучасному українському суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бачинський Т. В. Формування основ правового світогляду та правової культури шкільної молоді (філософсько-правовий вимір) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.12 «Філософія права» / Т. В. Бачинський. – Львів, 2013. – 18 с.
2. Бондарев А. с.Юридическая ответственность и безответственность – стороны правовой культуры и антикультуры субъектов права / А. с.Бондарев ; Ассоциация Юридический центр. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2008. – 185 с.
3. Воловик В. И. Философия политического сознания : монография / В. И. Воловик. – Запорожье : Просвіта, 2006. – 204 с.
4. Герасіна Л. М. Деформації правосвідомості та правової культури сучасного українського суспільства / Л. М. Герасіна, М. І. Панов, М. П. Требін // Правосвідомість і правова культура як базові чинники державотворчого процесу в Україні : монографія / [Л. М. Герасіна, О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань та ін.] ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х. : Право, 2009. – с.212-243.
5. Даниелян А. Г. Современные проблемы и тенденции формирования правовой культуры : автореф. дис. на соискание учёной степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история государства и права, история правовых учений» / А. Г. Даниелян. – Ереван, 2012. – 26 с.
6. Калиновський Ю. Ю. Правосвідомість і правова культура як об'єкти філософсько-правового дискурсу (концептуальний вимір) / Ю. Ю. Калиновський // Правосвідомість і правова культура як базові чинники державотворчого процесу в Україні : монографія / [Л. М. Герасіна, О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань та ін.] ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х. : Право, 2009. – с.10-29.
7. Клімова Г. П. Основні шляхи формування правосвідомості і правової культури українських громадян в умовах розбудови правової держави / Г. П. Клімова // Правосвідомість і правова культура як базові чинники державотворчого процесу в Україні : монографія / [Л. М. Герасіна, О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань та ін.] ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х. : Право, 2009. – с.307-325.
8. Краснокутський О. В. Важлива складова системи детермінант оптимізації розвитку ідеології державотворення / О. В. Краснокутський // Культурологічний вісник: науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпрянщини. – 2014. – Вип. 33. – с.132-144.
9. Краснокутський О. В. Вторинний сутнісний структурний аспект ідеології державотворення / О. В. Краснокутський // Гілея: науковий вісник : [зб. наук. праць]. – 2012. – Вип. 62 (№ 7). – С. 403-410.
10. Краснокутський О. В. Правова свідомість як перетворююча наслідкова складова процесу формування ідеології державотворення / О. В. Краснокутський // Культурологічний вісник: науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпрянщини. – 2013. – Вип. 31. – с.105-116.
11. Краснокутський О. В. Система основних детермінант оптимізації розвитку ідеології державотворення в українському суспільстві на етапі його трансформації / О. В. Краснокутський // Актуальні проблеми соціально-гуманітарних наук : матеріали II Всеукр. наук. конф., 29-30 лист. 2013 р., Дніпропет-

Соціальна філософія і філософія історії

- ровськ. Ч. II / наук. ред. О. Ю. Висоцький. – Д. : Роял Принт, 2013. – с.12-15.
12. Ленін В. І. Ставлення до буржуазних партій / В. І. Ленін // Повне зібрання творів / В. І. Ленін ; [пер. із 5-го рос. видання] ; Інститут історії партії ЦК КП України – філіал інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС. – К. : Видавництво політичної літератури України, 1971. – Т. 15. – с.350-369.
 13. Оніщенко Н. М. Концептуальні засади забезпечення правової культури населення в Україні : наук. доп. / Н. М. Оніщенко, Н. М. Пархоменко, О. Л. Богініч ; Нац. акад. наук України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2011. – 69 с.
 14. Правова культура в умовах становлення громадянського суспільства : монографія / [Битяк Ю. П., Яковюк І. В., Петришин О. В. та ін.] ; за ред. Ю. П. Битяка, І. В. Яковюка ; НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування АПрН України. – Х. : Право, 2007. – 246 с.
 15. Скуратівський А. В. Правова культура / А. В. Скуратівський, В. А. Скуратівський // Енциклопедія державного управління : у 8 т. / [наук.-ред. колегія : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін.] ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – К. : НАДУ, 2011. – Т. 1 : Теорія державного управління / [наук.-ред. колегія : В. М. Князев (співголова), І. В. Розпутенко (співголова) та ін.]. – 2011. – с.464-467.
 16. Тодыка Ю. Н. Конституционные основы формирования правовой культуры : монография / Ю. Н. Тодыка. – Х. : Райдер, 2001. – 160 с.
 17. Хаварівська Г. с. Теоретичні засади формування правової культури в системі місцевих органів виконавчої влади України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.01 «Теорія та історія державного управління» / Г. с. Хаварівська. – Львів, 2011. – 20 с.
 18. Шемшученко Ю. с. Правова культура / Ю. с. Шемшученко // Юридична енциклопедія : в 6 т. / [редкол. : Ю. с. Шемшученко (голова) та ін.] ; НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1998. – Т. 5 : П-С. – 2003. – с.37.

А. В. КРАСНОКУТСКИЙ¹

¹Запорожский национальный университет (Запорожье), эл. почта krasnokutskij@rambler.ru, ORCID 0000-0002-7818-2284

КУЛЬТУРНО-ПРАВОВОЙ ФАКТОР ОПТИМИЗАЦИИ РАЗВИТИЯ ИДЕОЛОГИИ ГОСУДАРСТВЕННОГО СТРОИТЕЛЬСТВА В УКРАИНЕ

Цель работы. Исследовать правовой культурный феномен в богатстве контуров его сущности, повышение уровня данного явления как составляющую системы детерминант оптимизации развития идеологии государственного строительства в современной Украине. **Методология.** В основу работы положены принципы материалистической диалектики, а также принципы историзма, социального детерминизма, комплексности, диалектического единства социальной теории и социальной практики, конкретно-исторический подход. **Научная новизна.** Полученные результаты исследования, которые резюмируют научную новизну, можно сформулировать в виде таких тезисов: на концептуальном уровне впервые рассмотрен культурно-правовой фактор оптимизации развития идеологии государственного строительства в современной Украине; обозначены три методологических момента, на которые следует ориентироваться при определении «правовой культуры»; усовершенствовано определение понятия правовой культуры, раскрыто целостное содержание данного понятия, названы пять преимуществ предложенного понятийно-категориального определения; выяснены четыре специфические черты правового культурного явления; обоснована необходимость проведения комплексных, взвешенных философско-научных исследований правовой культуры; разработан рабочий шаблон программы усовершенствования и повышения уровня правовой культуры в современном украинском обществе, обозначены четыре ведущие концептуальные направления данной программы. **Выводы.** Правовая культура – отдельная категория для обозначения исторически сложившейся правовой системы, институтов государственно-организованного общества, которые с ней коррелируют, а также обусловленных их деятельностью правовых знаний и мотивов, форм, способов и методов правовой деятельности, ценностей, оце-

Соціальна філософія і філософія історії

нок, с необходимостью присущих каждому народу, классу, нации, другой социальной группе, отдельной личности на определённом этапе их развития. Повышение уровня правовой культуры – это один из ведущих системных факторов, культурно-кодовых ключей к оптимизации развития идеологии государственного строительства в условиях современной Украины. Программа по усовершенствованию и повышению уровня правовой культуры в современном украинском обществе состоит из четырёх ведущих концептуальных направлений: рост элементарной правовой грамотности граждан; повышение их правовой образованности; повышение теоретического обоснования существующей правовой реальности, перспектив её дальнейшего развития, увеличение эффективности теории права; формирование прогрессивной правовой идеологии.

Ключевые слова: культура, идеология, общество, государство, правовая культура, политическая культура, идеология государственного строительства.

O. V. KRASNOKUTSKYI¹

¹Zaporizhzhya National University (Zaporizhia), e-mail krasnokutskij@rambler.ru, ORCID 0000-0002-7818-2284

CULTURAL AND LEGAL FACTORS OF OPTIMIZATION OF THE IDEOLOGY OF STATE-BUILDING IN UKRAINE

The Purpose is to investigate the legal cultural phenomenon in the riches of the contours of its essence, raising the level of this phenomenon as part of the system of determinants of the optimization of ideology of state-building in modern Ukraine. **Methodology.** The study is based on the principles of materialist dialectics and the principles of historicism, social determinism, complexity. **Scientific novelty.** The cultural and legal factors of optimization of the ideology of state-building are conceptually considered for the first time in modern Ukraine; three methodological points that should be targeted in the definition of «legal culture» are outlined; the definition of legal culture is improved; a working template program of improvement and increase of the level of legal culture in contemporary Ukrainian society is developed; four key conceptual areas of the program are outlined. **Conclusions.** Legal culture can be defined as a separate category to mark the legal system which was historically formed and the institutions of a state-organized society that are correlated with it, and also the legal knowledge and motives, forms, techniques and methods of legal activities, values, estimates with the necessity inherent to every people, class, nation, community groups, to the individual person at a certain stage of their development. Rise of the level of legal awareness is one of the leading systematic factors, cultural and code keys to optimizing the development of state-building ideology in the conditions of today's Ukraine. The program for the improvement and enhancement of legal culture in contemporary Ukrainian society is composed of four major conceptual areas: the growth of basic legal literacy; the rise of their legal awareness; the increase of theoretical justification of the existing legal reality, the prospects for its future development, the increase of the efficiency of the legal theory; progressive formation of legal ideology.

Key words: culture, ideology, society, state, legal culture, political culture, the ideology of the state-building.

REFERENCES

1. Bachynskiy T.V. Formuvannya osnov pravovoho svitohliadu ta pravovoi kultury shkilnoi molodi (filosofsko-pravovyi vymir) [Forming the foundations of legal world outlook and legal culture of school youth (philosophical-legal survey)]. Abstract of thesis for the degree of candidate of legal sciences in specialty 12.00.12 «Philosophy of law». Lviv, 2013. 18 p.
2. Bondarev A.S. Yuridicheskaya otvetstvennost i bezotvetstvennost – storony pravovoy kultury i antikultury subektov prava [Legal responsibility and irresponsibility – sides of the legal culture and anticulture of subjects of law]. Saint Petersburg, Yuridicheskii tsentr Press Publ., 2008. 185 p.
3. Volovik V.I. Filosofiya politicheskogo soznaniya [Philosophy of political consciousness]. Zaporozhye, Prosvita Publ., 2006. 204 p.
4. Herasina L.M., Panov M.I., Trebin M.P. Deformatsii pravosvidomosti ta pravovoi kultury suchasnoho ukrainskoho suspilstva [Deformations of legal consciousness and legal culture of modern Ukrainian society], in Herasina L.M., Danylian O.H., Dzoban O.P. et al. Pravosvidomist i pravova kultura yak bazovi chynnyky

Соціальна філософія і філософія історії

- derzhavotvorchoho protsesu v Ukraini [Legal consciousness and legal culture as basic factors of process of state building in Ukraine]. Kharkiv, Pravo Publ., 2009, pp. 212-243.
5. Danielyan A.G. Sovremennye problemy i tendentsii formirovaniya pravovoy kultury [Modern problems and trends of shaping the legal culture]. Abstract of thesis for the degree of candidate of legal sciences in specialty 12.00.01 «Theory and history of state and law, the history of legal doctrines». Yerevan, 2012. 26 p.
 6. Kalynovskyi Yu.Yu. Pravovidomist i pravova kultura yak obiekty filosofsko-pravovoho dyskursu (kontseptualnyi vymir) [Legal consciousness and legal culture as objects of philosophical and legal discourse (conceptual survey)], in Herasina L.M., Danylian O.H., Dzoban O.P. et al. Pravovidomist i pravova kultura yak bazovi chynnyky derzhavotvorchoho protsesu v Ukraini [Legal consciousness and legal culture as basic factors of process of state building in Ukraine]. Kharkiv, Pravo Publ., 2009, pp. 10-29.
 7. Klimova H.P. Osnovni shliakhy formuvannya pravovidomosti i pravovoi kultury ukrainskykh hromadian v umovakh rozbudovy pravovoi derzhavy [The main ways of formation legal consciousness and legal culture of Ukrainian citizens in conditions building of legal state], in Herasina L.M., Danylian O.H., Dzoban O.P. et al. Pravovidomist i pravova kultura yak bazovi chynnyky derzhavotvorchoho protsesu v Ukraini [Legal consciousness and legal culture as basic factors of process of state building in Ukraine]. Kharkiv, Pravo Publ., 2009, pp. 307-325.
 8. Krasnokutskyi O.V. Vazhlyva skladova systemy determinant optymizatsii rozvytku ideolohii derzhavotvorennia [Important component of system of determinants of optimizing of development of the ideology of state-building]. Kulturolohichnyi visnyk: naukovo-teoretychnyi shchorichnyk Nyzhnoi Naddnyprianshchyny – Culturological herald: scientifically and theoretical yearbook of Lower Dnieper, 2014, issue 33, pp. 132-144.
 9. Krasnokutskyi O.V. Vtorynniy sutnisnyi strukturnyi aspekt ideolohii derzhavotvorennia [Secondary essential structural aspect of the ideology of state-building]. Hileia: naukovyi visnyk – Gileya: scientific herald, 2012, issue 62 (no. 7), pp. 403-410.
 10. Krasnokutskyi O.V. Pravova svidomist yak peretvoriuiucha naslidkova skladova protsesu formuvannya ideolohii derzhavotvorennia [Legal consciousness as transformative of resulting of component of process of formation of the ideology of state-building]. Kulturolohichnyi visnyk: naukovo-teoretychnyi shchorichnyk Nyzhnoi Naddnyprianshchyny – Culturological herald: scientifically and theoretical yearbook of Lower Dnieper, 2013, issue 31, pp. 105-116.
 11. Krasnokutskyi O.V. Systema osnovnykh determinant optymizatsii rozvytku ideolohii derzhavotvorennia v ukrainskomu suspilstvi na etapi yoho transformatsii [The system of main determinants of optimization of development ideology of state-building in Ukrainian society during its transformation], in Aktualni problemy sotsialno-humanitarnykh nauk: materialy II Vseukrainskoi naukovo konferentsii [Current problems of social and human sciences: materials Second of All-Ukrainian scientific conference]. Dnipropetrovsk, Roial Prynt Publ., 2013, part II, pp. 12-15.
 12. Lenin V.I. Stavlennia do burzhuaznykh partii [Attitudes toward the bourgeois parties], in Lenin V.I. Povne zibrannia tvoriv [The complete works]. Kyiv, Political Literature Ukraine Publ., 1971, vol. 15, pp. 350-369.
 13. Onishchenko N.M., Parkhomenko N.M., Bohinich O.L. Kontseptualni zasady zabezpechennia pravovoi kultury naselennia v Ukraini [Conceptual foundations the providing of legal culture of the population in Ukraine]. Kyiv, In-t derzhavy i prava im. V.M. Koretskoho NAN Ukrainy Publ., 2011. 69 p.
 14. Bytiak Yu.P., Yakoviuk I.V., Petryshyn O.V. et al. Pravova kultura v umovakh stanovlennia hromadianskoho suspilstva [Legal culture in terms becoming of civil society]. Kharkiv, Pravo Publ., 2007. 246 p.
 15. Skurativskyi A.V. Pravova kultura [The legal culture], in Entsyklopediia derzhavnoho upravlinnia [Encyclopedia of public administration]. Kyiv, NADU Publ., 2011, vol. 1, pp. 464-467.
 16. Todyka Yu.N. Konstitutsionnye osnovy formirovaniya pravovoy kultury [Constitutional basis of the formation of legal culture]. Kharkov, Rayder Publ., 2001. 160 p.
 17. Khavarivska H.S. Teoretychni zasady formuvannya pravovoi kultury v systemi mistsevykh orhaniv vykonavchoi vlady Ukrainy [Theoretical bases of formation of legal culture in the system of local executive power bodies of Ukraine]. Abstract of thesis for the degree of candidate of sciences in public administration in specialty 25.00.01 «Theory and history of public administration». Lviv, 2011. 20 p.
 18. Shemshuchenko Yu.S. Pravova kultura [The legal culture], in Yurydychna entsyklopediia [Legal encyclopedia]. Kyiv, Ukrainska entsyklopediia im. M.P. Bazhana Publ., 2003, vol. 5, p. 37.

Надійшла до редколегії 30.07.2014

Прийнята до друку 28.11.2014